Голові разової спеціалізованої вченої ради
Київського національного університету імені
Тараса Шевченка ID - PhD 12313, доктору
юридичних наук, професору, професору
кафедри кримінального процесу та
криміналістики Навчально наукового-
інституту права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
Кучинській Оксані Петрівні

В І Д Г У К

офіційного опонента – доктора юридичних наук, доцента, проректора з науково-педагогічної роботи, професора кафедри міжнародного та європейського права Західноукраїнського національного університету Коруц Уляни Зіновіївни

на дисертаційну роботу Суржика Юрія Валерійовича

на тему: «Правові позиції Європейського суду з прав людини та їхній вплив на кримінально-правове регулювання в Україні», представлену на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження

У 2025 році виповнилося 75 років Європейській конвенції з прав людини (далі – Конвенція, ЄКПЛ), а також 30 років її імплементації в Україні та членства України в Раді Європи. Ці дати свідчать про зростання ролі, значення та впливу Конвенції і практики Європейського суду з прав людини в Україні на сучасному етапі. Хоча з моменту її прийняття минуло чимало часу, практика Європейського суду з прав людини продовжує динамічно розвиватися, а положення Конвенції не втрачають своєї вагомості, адже у 2025 році було ухвалено одне з найскладніших і водночас історичних рішень ЄСПЛ «Україна та Нідерланди проти росії».

КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Вх. № 151-14/2
«21» 04 2026 р.

1

практичне значення, оскільки кримінальне право і процес дедалі частіше стають сферою оцінки з боку ЄСПЛ у зв'язку з питаннями справедливого судового розгляду, допустимості доказів, тримання під вартою, катувань та неналежного поводження.

Микола Гнатовський, суддя ЄСПЛ від України у своїх виступах неодноразово відзначає особливу роль Конвенції та наголошує, що конвенція продовжує діяти і під час війни, а практика Суду визначає межі того, як держава може відступати від своїх зобов'язань. А також підкреслює, що саме практика ЄСПЛ є тим інструментом, який дозволяє оцінити пропорційність втручання держави у права людини навіть за надзвичайних обставин та без ЄСПЛ неможлива ефективна імплементація Конвенції[1].

Відтак у контексті триваючої збройної агресії росії проти України практика ЄСПЛ набуває особливого значення як інструмент забезпечення міжнародних стандартів захисту прав людини. Саме в умовах воєнного стану відбувається формування та переосмислення меж допустимого втручання держави у права людини, стандартів доказування, а також гарантій ефективного судового захисту.

Як зазначається в аналітичних матеріалах Європейського суду з прав людини та Ради Європи, зокрема, у щорічних звітах Суду щодо його діяльності, у 2025 році розвиток практики ЄСПЛ значною мірою характеризувався зростанням кількості справ, пов'язаних із наслідками збройних конфліктів, посиленням уваги до процесуальних гарантій у кримінальному провадженні, а також уточненням критеріїв пропорційності втручання держави у права людини, що обумовлює необхідність системного врахування відповідних правових позицій у кримінально-правовому регулюванні України[2].

---

[1] Ключова доповідь судді ЄСПЛ Миколи Гнатовського про національну судову практику крізь призму рішень ЄСПЛ у 2025 році

[2] Європейський суд з прав людини. Annual Report 2024 / 2025 (або останній доступний звіт) // Council of Europe. URL: https://www.echr.coe.int

У щорічному звіті Європейський суд з прав людини зазначає: «Через свою прецедентну практику Суд уточнює та розвиває норми, встановлені Конвенцією». А також: «Суд забезпечує, щоб Конвенція залишалася "живим інструментом", адаптованим до сучасних умов»[3].

У своїх окремих думках і публічних виступах судді ЄСПЛ, зокрема Мір'яна Лазарова Трайковська - експертка з захисту прав людини та колишня суддя ЄСПЛ від Македонії, неодноразово наголошували на необхідності імплементації практики ЄСПЛ на національному рівні як передумови ефективного функціонування правової системи та зміцнення верховенства права[4].

Актуальність теми дисертаційної роботи Юрія Суржика також підтверджується наявністю системних, структурних проблем у сфері кримінального судочинства України, які неодноразово ставали предметом розгляду ЄСПЛ. Йдеться, зокрема, про порушення права на справедливий суд, недотримання розумних строків розгляду справ, обмеження доступу до правосуддя та проблеми допустимості доказів.

Особливої актуальності дослідження набуває у зв'язку з тим, що практика ЄСПЛ є динамічною системою прецедентів («живим правом»), яка потребує належного сприйняття та інтерпретації у національній правовій системі. Додаткового значення тема роботи набуває у контексті євроінтеграційних процесів, оскільки гармонізація кримінального законодавства України із європейськими стандартами передбачає імплементацію правових позицій ЄСПЛ у правозастосовну практику. У цьому аспекті практика Суду виступає ключовим інструментом забезпечення верховенства права та ефективного захисту прав людини.

Отже, дослідження правових позицій ЄСПЛ та їхнього впливу на кримінально-правове регулювання в Україні є своєчасним і необхідним як з

---

[3] The European Convention on Human Rights: A living instrument

[4] Former Judge of the European Court of Human Rights Working Visit to the Constitutional Court - Human Rights and Justice Co-operation Department

огляду на сучасні виклики, так і з позиції забезпечення ефективного захисту прав людини, підвищення якості кримінального законодавства та узгодження національної правової системи з європейськими стандартами.

Зв'язок теми дисертації з державними і галузевими науковими програмами.

Дисертація виконана на кафедрі Кримінально-правової політики та кримінального права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Виконане дослідження відповідає положенням Закону України «Про пріоритетні напрямки розвитку науки та техніки» від 11 липня 2001 року №2623-III, Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні» від 30 квітня 2024 року №476 та науково-дослідній темі «Розробка системного вчення про основні права людини з метою втілення в Україні європейських правових цінностей у контексті розбудови громадянського суспільства» №19 БФ 042-01, яка досліджується у Навчально-науковому інституті права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, представлені в дисертаційному дослідженні, мають належний рівень аргументованості. Предмет та об'єкт дослідження визначені обґрунтовано, взаємопов'язані та відповідають заявленій тематиці. Мета роботи чітко окреслена, а сформульовані для її досягнення завдання свідчать про ґрунтовний характер проведеного дослідження. Автор демонструє глибоке володіння матеріалом, ефективно застосовує сучасні методи наукового пізнання. Робота загалом відповідає формально визначеним вимогам. Структура роботи є логічною та корелюється з обраною темою дослідження. Відповідно до цілей, завдань, об'єкта і предмета дослідження робота складається зі вступу, трьох

4

розділів, 9 підрозділів, один із яких включає два підрозділи, висновків до розділів, висновку роботи списку використаних джерел та додатків.

Зверну увагу на короткий аналіз розділів дисертації. Так, у першому розділі дослідження проаналізовано практику Європейський суд з прав людини як джерело кримінального права та визначено сучасний підхід до концепцій моно- та багатоджерельності. Автор роботи виділив два типи рішень ЄСПЛ: ті, що містять прецедентну норму та формують загальне тлумачення конвенційних положень, і рішення проти України, що враховують особливості національної правової системи, які запропоновано розглядати як «джерело для внесення змін». Автор обґрунтував необхідність систематичного перегляду положень КК України з урахуванням практики ЄСПЛ, а також імплементації цих стандартів у процесі застосування закону.

Другий розділ присвячений забезпеченню принципу верховенства права в Україні. Встановлено, що ключовими атрибутами цього принципу є законність, рівність перед законом, доступність правосуддя, прозорість та захист фундаментальних прав. Особлива увага приділена захисту прав людини під час воєнного стану та реалізації принципу «ne bis in idem». На основі практики ЄСПЛ та досвіду інших країн запропоновано низку рекомендацій щодо вдосконалення національного законодавства та судових процедур для повного дотримання міжнародних стандартів.

Третій розділ аналізує системні проблеми впровадження рішень ЄСПЛ в Україні. Виділено основні перешкоди: недостатнє використання мотивувальної частини рішень у законодавчій діяльності, відсутність належної системи узагальнення практики Суду, а також проблеми доступності перекладів рішень для суддів. Висвітлено комплексний підхід до вирішення цих проблем через нормативні, інституційні та суспільні механізми імплементації.

Розділи роботи супроводжуються відповідними висновками, що корелюються з їхнім змістом, а також з означеними у дослідженні завданнями. Висловлені в дисертації висновки автора, пропозиції і рекомендації можуть бути

5

використані як у теоретичній, так і в практичній сферах, зокрема: у науково-дослідній роботі; у нормотворчій діяльності; у навчальному процесі.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження. Наукова новизна результатів дисертаційної роботи полягає у тому, що дисертація є кваліфікаційною науковою працею, в якій розкрито вплив практики ЄСПЛ на кримінально-правове регулювання в Україні. Проведено детальне дослідження практики ЄСПЛ як джерела кримінального права, з'ясовано основні проблеми імплементації правових позицій Суду до національного кримінального права та надано пропозиції для їхнього вирішення шляхом внесення змін до законодавства та практики його застосування.

Вивчивши методологічну та емпіричну базу представленого дослідження, можна зробити висновок про те, що отримані здобувачем результати мають наукову новизну та є обґрунтованими. Варто позитивно відзначити такі положення дисертаційної роботи:

У підрозділах 1.2–1.3 *(стор.44–48)* дисертаційного дослідження заслуговує на позитивну оцінку прагнення автора до концептуального осмислення проблематики прецедентної практики ЄСПЛ та її ролі у формуванні джерел кримінального права. Зокрема, автор звертає увагу на наявність дискусійних аспектів у визначенні прецедентного характеру практики ЄСПЛ, підкреслюючи, що «практика ЄСПЛ не дає відповіді на питання: що вважається прецедентом; чи може одне рішення розглядатися як прецедент, або тільки сукупність рішень, або тільки практика, яка становить загальне право; як слід визначати і знаходити "ratio decidendi"». Такий підхід свідчить про належний рівень критичного аналізу та розуміння складності досліджуваної проблематики.

Заслуговує на увагу й спроба автора окреслити критерії формування прецедентності, зокрема через положення про те, що Суд «може надавати відповідні загальні висновки, які можуть бути прецедентом у разі неодноразового використання», а також через виокремлення позицій Суду, що мають значення для конкретної справи.

6

У підрозділі 1.3 *(стор. 66–68)* заслуговує на позитивну оцінку проведений дисертантом правовий аналіз щодо механізмів імплементації практики ЄСПЛ у національну правову систему. Автор чітко визначає необхідність того, щоб держава вживала заходи загального характеру, як у випадках запобігання майбутнім порушенням, так і у випадку вже констатованого порушення, зазначаючи, що «на практиці для належної імплементації практики ЄСПЛ в національну правову систему потрібно, щоб держава вживала заходи загального характеру як у випадках запобігання майбутнім порушенням, так і у випадку вже констатованого порушення».

Особливо цінним є те, що Юрій Валерійович підкреслює необхідність врахування рішень ЄСПЛ не лише щодо України, а й щодо інших держав, і наводить практичний приклад прогресивного підходу Франції, де внесено зміни до положень Кримінального процесуального кодексу, взявши до уваги рішення ЄСПЛ у справах «Saldüz v. Turkey» (2008) та «Dayanan v. Turkey» (2009). Такий приклад свідчить про уміння автора зіставляти міжнародну практику та національні підходи.

Позитивним є й той аспект, де здобувач детально визначає можливі заходи щодо імплементації практики ЄСПЛ у національне законодавство: доповнення статті 3 КК України положеннями про обов'язковість врахування практики ЄСПЛ, регулярний перегляд положень закону, проведення експертизи відповідності проєктів закону практиці Суду та врахування практики при застосуванні КК України. Це свідчить про розуміння механізмів реалізації міжнародних стандартів прав людини у національному кримінальному праві.

Варто зазначити, що у розділі 2 дисертаційного дослідження автор чітко визначає ключові характеристики верховенства права, зазначаючи, що «у найбільш широкому тлумаченні, верховенство права передбачає, що ухвалені закони орієнтовані на захист прав людини, водночас є чіткими, публічно доступними, стабільними і здійснюваними, а їх застосування є рівним і неупередженим». Така запропонована дефініція демонструє підхід до комплексного розуміння правової категорії та її практичного значення.

7

Цікавим є також наведення конкретного прикладу практики Суду, який вплинув на інтерпретацію верховенства права, зокрема, справи «*Golder v. the United Kingdom*». Автор зазначає, що у цій справі Суд визнав, що «доступ до суду є фундаментальним елементом права на справедливий суд, який не може бути обмежений без вагомих причин». Загалом, у розділі дисертант вибудовує взаємозв'язок між концепцією верховенства права та практикою ЄСПЛ, що сприяє зміцненню системи захисту прав людини і створює міцну основу для подальшого дослідження міжнародно-правових стандартів у контексті національної кримінально-правової системи.

Особливо цікавим та важливим є підрозділ 2.3 дисертаційного дослідження, у якому автор приділяє належну увагу принципу «non bis in idem» у контексті України та демонструє ґрунтовний аналіз його застосування. Пан Юрій не лише аналізує конкретні рішення ЄСПЛ, але й узагальнює їхній вплив на національне законодавство, підкреслюючи важливість забезпечення правової визначеності, ефективного захисту прав і свобод та запобігання повторному переслідуванню за одні й ті ж самі дії.

Позитивним є комплексний підхід до оцінки правових наслідків, де Юрій Валерійович виділяє ключові аспекти, зокрема, потребу внесення змін до законодавства та практики його застосування для забезпечення чіткого закріплення принципу «non bis in idem». Тому важливо, що автор звертає увагу на практичні механізми імплементації принципу, пропонуючи низку заходів:

- посилення законодавчого закріплення принципу «non bis in idem» із чіткими вказівками щодо його застосування; розробку процедурних гарантій для перевірки, чи була особа вже судима за аналогічне звинувачення; підвищення обізнаності та професіоналізму суддів і правоохоронців через розширення програм навчання та професійного розвитку; запровадження освітніх компонентів у навчальні програми спеціальності «Право», що передбачають глибоке вивчення принципів і практики застосування ЄСПЛ; створення спеціальних правових механізмів

8

для апеляційного та касаційного перегляду справ, у яких може ставитися питання про порушення принципу «non bis in idem».

У розділі 3, зокрема *стор. 138–139,* Юрій Валерійович аналізує проблеми порушень прав людини в Україні, зокрема неналежні умови тримання під вартою, брак медичного забезпечення та надмірну тривалість судових проваджень. Акцент зроблено на системному характері цих проблем та потребі комплексних рішень, включаючи законодавчі та інституційні заходи. Автор зазначає, що ефективне вирішення цих проблем потребує впровадження стандартів ЄСПЛ у національне законодавство та практику.

Автор детально описує проблему невідповідності українського законодавства статті 3 ЄКПЛ щодо місць попереднього тримання та арешту. Позитивною зміною є запровадження пробаційного нагляду як альтернативи покаранню у виді арешту, що дозволяє знизити кількість осіб у СІЗО. Такий приклад демонструє практичну спрямованість дисертації та готовність автора пропонувати реальні шляхи вирішення проблем (с.141).

Важливо відзначити те, що запропоновано конкретні зміни до Кримінального кодексу України, зокрема:

Викласти частину першу ст. 81 у редакції, що дозволяє засудженим до довічного позбавлення волі застосовувати умовно-дострокове звільнення, повністю або частково, включно з додатковим покаранням. А для осіб, які відбули понад 15 років покарання до набрання чинності змін, автор пропонує доповнити КК України п. 24 Розділу II Прикінцевих та перехідних положень.

Представлена наукова робота підпорядкована єдиній логіці, вона достатньо повно презентує хід і результати власного дослідження автора. Позитивно слід оцінити міцне теоретичне підгрунтя, чітко окреслену методологію наукових підходів до розв'язання поставлених завдань, правильну організацію роботи з джерельною базою, адже вдалось провести глибокий і різнобічний аналіз джерельної бази та значного масиву рішень ЄСПЛ, що лише підсилює роботу.

9

Оцінка наукових публікацій здобувача. Повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях. Основні теоретичні положення дисертації висвітлені в 11 наукових публікаціях, зокрема – у 1 статті в науковому виданні, що входить до міжнародної наукометричної бази «Scopus», що є вагомим результатом, у 5 статтях у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України, та у 5 тезах наукових доповідей.

Дискусійні положення та рекомендації до дисертаційної роботи. В цілому позитивно оцінюю наукову роботу, погоджуючись із підходами до наукового пошуку дисертанта, однак, у порядку наукової дискусії визначу ті положення, які відображають спірні позиції, є дискусійними, або мають суб'єктивне сприйняття автором. А саме:

1. а). У дисертаційній роботі (с. 19) автор визначає завдання - «дослідити окремі питання дослідження впливу практики ЄСПЛ у кримінально-правовій доктрині України…». Таке формулювання видається методологічно нечітким і певною мірою тавтологічним («дослідити питання дослідження»). У зв'язку з цим доцільно уточнити, що саме є предметом аналізу — власне вплив практики ЄСПЛ чи підходи до його дослідження у доктрині та, що саме автор вкладає у поняття для визначення «загальних тенденцій» розвитку практики, доктрини?

б). У визначенні нормативної бази дослідження (с. 21) автор використовує формулювання «Європейська конвенція прав людини та основоположних свобод». Водночас таке найменування не є прийнятним. У національній правовій доктрині та офіційних перекладах застосовуються, зокрема, такі коректні варіанти: «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод» або «Європейська конвенція з прав людини». Таке зауваження не має принципового характеру, однак є важливим з позиції точності юридичної мови та наукового стилю викладу, а тому варто взяти до уваги.

2. На с.36 дисертаційної роботи автор висловлює думку, що «отже, рішення ЄСПЛ як частини міжнародного права також можуть містити в собі інформацію

10

про кримінальне право, про що було визначено в підрозділі 1.1 цієї роботи. Це випливає насамперед із того, що наразі у світі існує дворівнева система захисту прав людини, в якій на міжнародному рівні формуються певні права, а реалізуються вони в національні правовій системі. У принципі, таке розуміння системи захисту прав людини дало підґрунтя для деяких вчених стверджувати, що Конвенція є міжнародним договором особливого роду, а її положення можуть прямо застосовуватись в національному правопорядку».

У цьому контексті вважаю, що окремі положення наведеного фрагмента викликають певні зауваження. Зокрема, твердження про те, що рішення ЄСПЛ є «частиною міжнародного права», потребує уточнення, оскільки вони мають специфічну правову природу як джерело тлумачення Конвенції. Дещо спрощеним виглядає і підхід до характеристики «дворівневої системи» захисту прав людини, де права нібито формуються на міжнародному рівні, тоді як реалізуються на національному. Крім того, автор використовує узагальнене посилання на «деяких вчених» без їх конкретизації, що знижує рівень наукової аргументації, а також автор вказує про те, що конвенція є міжнародним договором особливого роду.

3. На с.97 дисертаційної роботи автор пропонує наступне положення: «Саме аналіз вищезазначених документів говорить про те, що наразі всі стандарти прав людини можна поділити на дві групи...», та визначає їх як групу права та свободи людини та групу обмеження в реалізації прав та свобод людини.

Положення щодо поділу «всіх стандартів прав людини» на дві групи видається дискусійним як з методологічної, так і з теоретичної точки зору. Автор фактично поєднує різні за своєю природою явища — класифікацію прав і свобод людини та обмеження їх реалізації, які не утворюють самостійної групи стандартів, а є елементом механізму їх забезпечення. Тому потребує уточнення, що саме лежить в основі класифікації чи які критерії та підстави визначає автор?

4. Заслуговує на увагу запропонована автором класифікація практики ЄСПЛ (с. 22 дисертації). Разом з тим, введення категорії «джерело для внесення змін»

11

видається недостатньо аргументованим та таким, що породжує питання узгодження з усталеними підходами до розуміння джерел права. Відтак положення щодо визначення таких правових позицій як «джерела для внесення змін» потребує уточнення та додаткової аргументації.

Оформлення дисертації та дотримання академічної доброчесності. У розділах дисертації повно і вичерпно викладено зміст досліджень Суржика Юрія Валерійовича. Усі 11 публікацій автора безпосередньо пов'язані з темою роботи та розкривають її зміст. У роботі не виявлено ознак, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного автором дослідження. Дисертація оформлена у відповідності із чинними нормативними вимогами для такого різновиду наукових робіт. Робота виконана державною мовою з дотриманням наукового стилю викладення матеріалу. Таким чином, можна стверджувати, що дисертація виконана здобувачем самостійно, а сформульовані в ній положення і висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень автора.

Ідентичність змісту анотації та основних положень дисертації. Аналіз змісту анотації засвідчує її відповідність основним положенням, які викладено в тексті дисертації. Анотація не містить положень чи ідей, які не зазначені в основному тексті роботи. Анотація подана українською та англійською мовами і є узагальненим коротким викладом основного змісту дисертаційного дослідження та окреслення основних результатів роботи, що містять відповідні елементи наукової новизни.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Суржика Юрія Валерійовича на тему: «Правові позиції Європейського суду з прав людини та їхній вплив на кримінально-правове регулювання в Україні» виконано на відповідному теоретичному і методологічному рівні та відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. (Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 341 від 21.03.2022, № 502 від 19.05.2023, № 507 від 03.05.2024) «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу

12

вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її автор – Суржик Юрій Валерійович за результатами прилюдного захисту дисертації заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

доктор юридичних наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної роботи,
професор кафедри міжнародного та європейського
права Західноукраїнського національного університету Уляна КОРУЦ

Підпис Уляни Коруц

Завіряю:
НАЧАЛЬНИК
ЗАГАЛЬНОГО ВІДДІЛУ Алла Семик

КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Вх. № 151-1614
«21» 04 2026 р.

13